

УДК 329.8

Основні форми розвитку внутрішньої демократизації політичних партій в умовах модернізації політичної системи

М.М. ТИМЧЕНКО

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ, Україна, E-mail: mihail_timchenko@mail.ru

Авторське резюме

У представленій статті автор аналізує основні методи забезпечення процесу демократизації внутрішньопартійної політичної структури та вплив цього процесу на процеси модернізації політичної системи і становлення громадянського суспільства. У статті запропоновані основні підходи багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців до осмислення партійних взаємовідносин та структури взаємодії всередині політичних партій. Визначається поняття внутрішньопартійної демократії. Визначаються основні форми розвитку внутрішньопартійної демократії в сучасній Україні в контексті світового досвіду побудови ефективних внутрішньопартійних комунікаційних зв'язків. Аналізуються основні механізми становлення внутрішньопартійної демократизації. Визначено, що особливостями модернізації політичної системи виступає виникнення альтернативних форм участі у внутрішній структурі політичної партії, що реалізується в діяльності численних груп, що виступають з політичними ініціативами. Визначено, що внутрішня демократія в політичній партії означає, що партія колегіально встановлює публічні правила і процедури, які регламентують кадрову політику і порядок ухвалення рішень, аби уникнути узурпації влади окремими лідерами або вузькою групою осіб. Визначено умови та основні критерії за яких партійна структура може вважатися демократичною.

Автор робить висновок, що в умовах відсутності демократичного механізму прийняття рішень всередині партійної структури та кулуарної форми висунення кандидатів від партії на виборах, політична культура суспільства набуває певної форми, яка виражається у недовірі з боку суспільства до партійних та політичних структур, що призводить до зменшення ролі партій у політичному процесі.

Ключові слова: політична партія, внутрішньопартійна комунікація, структура внутрішньопартійної організації, внутрішньопартійна демократія, праймеріз, громадянське суспільство, політична система.

The main forms of internal democratization of political parties in the modernization of the political system

M.M. TYMCHENKO

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnepropetrovsk, Ukraine, E-mail: mihail_timchenko@mail.ru

Abstract

The article deals with the basic methods of ensuring process of democratization of inner-party political structure and influence of this process on modernization of political system and formation of civil society. Basic approaches of Ukrainian and foreign scientists to comprehension of party mutual relations and structure of co-operation in political parties are offered.

The concept of inner-party democracy is determined. Basic forms of development of inner-party democracy in modern Ukraine in the context of world experience of construction of effective inner-party communicative connections are determined. Basic mechanisms of formation of inner-party democratization are analyzed. The author stresses main features of modernization of political system which appear in alternative forms of participating in inner structure of the party and are implemented in the activities of many groups advancing political initiative. According to the article internal democracy in political parties means the following – a party collectively establishes public rules and procedures regulating personnel policy and the decision making procedure to avoid the usurpation of power by individual leaders or small group of individuals. Basic terms and criteria under which the party structure can be considered democratic are defined.

The author comes to the conclusion that on conditions of absence of democratic mechanisms of decision-making within party structure and backstage forms of nominating candidates from a party in the elections, the political culture of the society gets a peculiar form, which is expressed in distrust of the society in party and political structures, which reduces the role of parties in the political process.

Keywords: political party, inner communication, inner structure of the organization, internal party democracy, primaries, civil society, political system.

Постановка проблеми. Модернізація та демократизація політичної системи має проводитись еволюцією політичних інститутів. Політичний розвиток, модернізація інтерпретується як наростання здатності по-

літичної системи гнучко пристосовуватися до мінливих соціальних умов (вимог груп, новому співвідношенню сил і ресурсів влади), зберігаючи і збільшуючи можливості еліт і пересічних громадян виконувати свої специфічні функції в

© М.М. Тимченко, 2015

управлінні суспільством і державою [9, с. 198]. Це розуміння розвитку зв'язується з наявністю інституційних можливостей для артикуляції групових інтересів, наявністю нормативної (насамперед законодавчої) бази, здатної забезпечити рівність політичної участі традиційних і нових соціальних груп, а також посилити вплив цінностей, що передбачають інтеграцію соціуму та ідентифікацію громадян. Демократизація політичної системи сприяє втраті здатності традиційних соціальних інститутів виконувати функції забезпечення стійких зв'язків і відносин на рівні соціальних організацій.

В умовах реформування політичної системи і становлення громадянського суспільства в Україні все більш актуальним стає питання про формування демократичної партійної системи. У цьому зв'язку слід вивчати і світовий досвід організаційного структурування політичних партій.

У демократичних політичних системах політична партія є найвпливовішою силою, найбільш ефективно виконує функції представництва та вираження групових чи індивідуальних інтересів. У той же час політичні партії є механізмами виконання ряду інших функцій, важливих для збереження та ефективного функціонування демократичного політичного режиму, а саме – функцій політичної соціалізації та рекрутування політичних еліт.

Аналіз досліджень і публікацій. Особливості становлення партійної системи та модернізації системи внутрішніх комунікацій у політичній партії стають важливою частиною сучасних досліджень багатьох світових та вітчизняних науковців. М. Дюверже фактично створив основи наукового осмислення партійних взаємовідносин та структури взаємодії всередині політичних партій. Також вирішенню проблем внутрішньопартійної демократії та розвитку партійної структури було присвячено чимало наукових робіт. Можна виділити таких дослідників як О. Нідермайера, Ю. Шведу, А. Романюка, Є. Мануйлова, М. Толочка, І. Павленка, А. Караєва.

Метою дослідження є розгляд основних форм розвитку внутрішньої демократизації політичних партій в умовах модернізації політичної системи. До основних цілей дослідження відносяться: визначення поняття внутрішньопартійної демократії, аналіз основних механізмів становлення внутрішньопартійної демократизації, дослідження шляхів внутрішньої демократизації політичних партій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Партії беруть свій початок в громадянському суспільстві, яке поставляє їм ресурси і підтримку. По своїй природі вони є єдиною ланкою між громадянським суспільством і державною сферою. Так, М. Дюверже, вважає, що «... найглибший сенс політичних партій полягає в тому, що вони намагаються створити нові еліти ... Сис-

тема партій дозволяє створити правлячий клас, що вийшов з народу і приходить на зміну колишньому» [1, с. 24].

За М. Дюверже класична теорія представництва інтересів припускає, що виборець дає обраному на виборах депутату мандат на право говорити і діяти від його імені: таким чином, парламент, який отримує мандат нації, висловлює національний суверенітет. Поява партій докорінно змінила теорію представництва: перш ніж бути обраним своїми виборцями, депутат обирається партією, а виборці всього лише ратифікують цей вибір. Це означає, що поняття вибору докорінно спотворюється. При режимах з класичною моделлю демократії, власне виборам, передують передвибори, в ході яких партія проводить відбір кандидатів, які потім постануть перед виборцями [1, с. 414-415].

Політичні партії виникали і розвивались насамперед на основі принципів виборності, політичного плюралізму і представництва соціальних інтересів. У політичній науці під терміном «представництво» маємо на увазі делегування повноважень певною групою осіб чи партією конкретній особистості, організації, органу для того, щоб відстояти свої інтереси в структурах влади.

Принципи представництва і виборності представників різних соціальних груп у законодавчій чи інших органах влади поставили питання про інструменти і засоби політичної реалізації цих принципів. В якості таких інструментів поступово в усіх сучасних індустріально розвинутих країнах утворились політичні партії.

При цьому важливо врахувати формування не тільки ідеї партії як інструмента реалізації політичного процесу. Наслідком цього було визнання законності різних інтересів у суспільстві, що обумовило визнання законності політичних інструментів в особі партій, які покликані представляти ці інтереси в системі влади. Це стало проявом принципу політичного плюралізму. Цей принцип разом з принципами представництва і виборності посадових осіб до органів влади забезпечував виборцям можливість вибору між альтернативними політичними курсами і лідерами, що покликані представляти виборців, які виступають за ту чи іншу альтернативу.

За спостереженнями М. Дюверже передвибори ніколи не бувають чистими, тому вплив керівників партії проявляється на всіх етапах праймерізу. Ступінь втручання партій в висунення кандидатів дуже різна. «Юридична монополія партії на висунення кандидатів куди менш важлива, ніж монополія фактична: наявність незалежних кандидатів порожня формальність, якщо в звичайних умовах одні тільки партійні кандидати мають шанси на успіх», – вважає М. Дюверже [1, с. 416].

«Праймеріз» дослівно в перекладі з ан-

глійської цей термін означає «первинні», але у виборчій практиці так називають попередні вибори. Тобто праймеріз - це система внутрішньопартійного голосування, за підсумками якого відбираються кандидати, висунуті далі партією на всенародні вибори. У США така практика використовується ще з 1862 р. [3, с. 151]. Введення процедури праймеріз – не тільки важливий етап у розвитку партії, а й всієї політичної системи. Введення даної процедури впливає на демократизацію партії, збільшення рівня внутрішньопартійної конкуренції. Це, у свою чергу, дозволяє провести оновлення кадрів всередині партії і налагодити більш якісний відбір людей, а значить, і висунути більш сильних кандидатів, створити більш конкурентоспроможний список на виборах різних рівнів [2, с. 65].

Політична партія є добровільним самоврядним об'єднанням громадян, створюваним за їх власною ініціативою для спільної реалізації цілей і завдань, відстоювання власних уявлень на розвиток суспільства. Разом з тим це один з базисних інститутів політичної системи суспільства, що сприяє відтворенню та ротації політичної еліти. Партії є сполучною ланкою між державою і громадянами, забезпечують цілісність і стійкість політичної системи. Існування політичних партій в рівній мірі неможливо як без суспільства з його різноманітними інтересами, агрегування і представництвом яких здійснюють партії, так і без держави, яка уособлює публічну владу в суспільстві.

Д. Чижов, досліджуючи політичні партії як елемент громадянського суспільства, прийшов до висновку, що партію як інститут політичної участі громадян в значній мірі характеризує ступінь внутрішньопартійної демократії [8, с. 62]. Ця категорія є найважливішою при оцінці ефективності механізму функціонування політичних партій як інституту громадянського суспільства. Саме ступенем її присутності визначається здатність політичної партії бути елементом представницької демократії.

Під формами забезпечення внутрішньої демократизації політичних партій частіше за все розуміється достатньо широкий спектр методів, які забезпечують доступ рядових членів партії до внутрішньопартійного обговорення, ухвалення рішень та кадрової політики партії. Внутрішня демократія в політичній партії означає, що партія колегіально встановлює публічні правила і процедури, які регламентують кадрову політику і порядок ухвалення рішень, аби уникнути узурпації влади окремими лідерами або вузькою групою осіб. Як зазначає німецький дослідник партійних процесів Райнер Ліннеманн, важко визначити «демократичні принципи», але він надає визначення «внутрішнього устрою» партії – «організація процесів формування внутрішньопартійної волі» [6, с. 12]. Питання внутрішньопартійної

демократії безпосередньо пов'язане з організаційною структурою партії, оскільки саме вона визначає ступінь участі членів партії в ухваленні рішень, що стосуються партійних питань, проблем, програм.

Від того, наскільки внутрішня структура партійної організації дозволяє прориватися імпульсам суспільних потреб, що виражаються в позиціях низових партійних ланок, залежить, в кінцевому рахунку, наскільки та чи інша політична партія може відтворювати і вирішувати проблеми громадянського суспільства. По суті, внутрішня структура політичної партії - це «редуктор громадської думки, який переробляє і перетворює інтереси тих чи інших груп інтересів, відображає стан суспільної свідомості і в підсумку визначає позиції і дії політичної партії» [8, с. 62]. При цьому ефективність здійснення даного процесу буде визначатися тим, наскільки до вироблення партійних рішень будуть підключені рядові члени партії, наскільки колегіально ці рішення приймаються.

Особливостями модернізації політичної системи виступає виникнення альтернативних форм участі у внутрішній структурі політичної партії, що реалізується в діяльності численних груп, що виступають з політичними ініціативами. Такі групи виникають всякий раз, коли відбувається збій у функціонуванні парламентської демократії, і у процесі прийняття рішення не враховують внутрішньопартійні інтереси. У США число комітетів політичної дії переважило за 4000. Рухи громадянських ініціатив у Німеччині і нові політичні рухи такого роду в інших європейських країнах завдають, поряд з партіями, істотного впливу на формування політичної волі суспільства [5, с. 281]. Проте їхня діяльність носить зазвичай тимчасовий характер. Коли задача (проблема), що виникла, виявляється виконаною, рухи втрачають підтримку громадськості.

Партії стають більш гнучкими, прагнуть отримати підтримку профспілок, жіночого, молодіжного, кооперативного, екологічного рухів, розширити свою соціальну базу. Під егідою партій створюються різні позапартійні союзи, рухи і клуби, розширюється співпраця зі всілякими неполітичними громадськими об'єднаннями.

Еволюція партій неминуче веде і до більш терпимого ставлення до інакомислення у власних рядах, межа якої встановлюється тільки основними програмними цілями. Деякі партії за своєю структурою перетворюються по суті на федерацію фракцій. Так наприклад, Австрійська народна партія (700 тис. членів) включає Союз господарів (великі промисловці і аграрії), Союз робітників і Селянський союз [5, с. 281].

Демократичність та рівень модернізації партійної структури визначається рівнем взаємодії виборця та кандидата, рядового члена партії та партійною елітою. Ситуація може

ускладнюватись наявністю закритих виборчих списків партій кандидатів у депутати. На думку І.А. Павленка, фактично виборець голосує за політичних лідерів партії та політичну ідеологію, але не впливає на список кандидатів у депутати. Більше того, досить опосередкований вплив на цей список мають і рядові члени самих партій [7, с. 178].

Законодавство України майже ніяк не регулює внутрішнє життя партій. Як наслідок, варіації на тему організації структури партії, взаємовідносин між її частинами – досить значні. Первинні (низові) та регіональні осередки серед засобів впливу на вищі партійні органи мають лише: 1) розгляд та оцінку запропонованих керівництвом партійних документів та стратегій; 2) делегування своїх представників на загальнопартійні з'їзди, де вони мають право голосу; 3) внесення пропозицій щодо кандидатів у народні депутати України [7, с. 178]. Але список кандидатів затверджує з'їзд партії. При цьому чітко процедура формування списків кандидатів у депутати не прописана ні у статутних документах політичних партій, ні на законодавчому рівні.

У реальності за умови розірваності між регіональними партійними осередками, коли члени партії є малознайомими один з одним і з діяльністю інших регіональних структур – ініціатива висунення кандидатів від регіонів у кандидати у депутати ВР є прерогативою керівного органу партії. Місцеві партійні осередки фактично виявляються замкнутими у діяльності на своєму регіональному рівні і мають дуже слабкі, та, часто, умовні, можливості впливу на загальну партійну політику.

Як наслідок, не керівництво партії залежить від місцевих партійних осередків, а місцеві партійні осередки, які проводять основну роботу з партійного будівництва, популяризації своєї партії та агітації за неї під час виборів, є фактично залежними від керівництва партії та його розпоряджень. Вони не формують партійну політику, а рухаються за визначеним керівництвом курсом.

У той же час у статутах деяких партій дуже широкі повноваження надаються керівним органам (Політраді, Політвиконкому, Раді партії) [7, с. 179]. При цьому тільки у деяких випадках передбачено, що керівні органи партій складаються із урахуванням регіонального представництва.

Зокрема, припинення діяльності первинних організацій відбувається, іноді, за рішенням з'їзду, але часто таке право надається і керівним виконавчим органам.

Партія, побудована за авторитарним чи тоталітарним типом, не спрямовує свої дії на реалізацію демократичних принципів. До засад внутрішньопартійної демократії відносять: виборність керівних органів, періодичність проведення з'їздів (конференцій), порядок

ухвалення рішень, недопущення дискримінації в політичних партіях за національними, расовими, статевими, освітніми, релігійними та іншими ознаками, права і обов'язки членів партії. К. Хессе наголошує, що мета правової регламентації щодо внутрішньої демократії полягає у такому: не обмежити свободу партій (у сенсі їхньої внутрішньої організації), а навпаки, встановити і гарантувати свободу всередині партій і в такий спосіб забезпечити свободу політичного процесу в його зародку [4, с. 10]. На особливу увагу в цьому контексті заслуговує положення щодо створення партійного арбітражу для вирішення спорів партії чи її територіальних організацій з окремими членами партії, а також спорів про тлумачення та застосування статуту партії. При цьому члени арбітражних органів не можуть перебувати на службі в партії чи її територіальних організаціях; вони є незалежними і не пов'язані жодними вказівками.

Забезпечення правовими засобами утвердження демократичних принципів внутрішньої побудови політичних партій у державах з тоталітарним минулим є особливо актуальним, оскільки в умовах нерозвинутого громадянського суспільства законодавець має взяти на себе основну роль у протистоянні політичним силам, орієнтованим на формування вождистських партій недемократичного типу. Неважко передбачити, що законодавче закріплення демократичних принципів внутрішньопартійного життя дехто може розцінити як обмеження прав партії [4, с. 11]. Проте насправді ж йдеться про обмеження свавілля партійної бюрократії та захист прав рядових членів партії.

Політична партія може вважатися демократичною за умови дотримання таких вимог:

- децентралізація партійної діяльності, делегування: баланс між керівними функціями у центрі та на периферії, визначення і розмежування повноважень; виборні механізми формування керівних органів;
- демократичні механізми ухвалення рішень, інклюзивність: внутрішньопартійні рішення ухвалюються колегіально (шляхом голосування або консенсусу); рішення із загальних питань ухвалюються з урахуванням позиції місцевих осередків, існує можливість «низової ініціативи»; рішення місцевих питань стосуються компетенції локальних осередків;
- прозорість у роботі з ресурсами: локальні осередки та рядові члени мають доступ до фінансової інформації тією мірою, якою це не загрожує інтересам партії;
- підзвітність: керівництво партії та її центральні органи складають і надають партії регулярні звіти з політичної діяльності організаційних та фінансових питань; діють контрольно-ревізійні органи [6, с. 13].

Організаційна структура українських партій не відповідає сучасному розумінню партії

як політичного підприємства в умовах функціонування конкурентного політичного ринку, а скоріше нагадує напівтінюву, напівзакриту структуру для обслуговування інтересів вузьких кіл бізнесових та політичних угруповань. Завдяки цим обставинам можна сформулювати такі характерні риси структури українських партій:

- переважання принципів авторитарного або демократичного централізму у внутрішньопартійному житті;
- поєднання представницьких, арбітражних та виконавчих функцій на рівні партійного керівництва;
- відсутність фахового партійного апарату, який би володів сучасними політичними технологіями;
- відсутність партійних фракцій, які б стимулювали внутрішньопартійну конкуренцію, та цивілізованого механізму формування партійного лідерства;
- спрощений (неринковий) механізм політичної мотивації, який робить успіх політичної кар'єри залежним здебільшого від клієнтелістських стосунків з партійними лідерами, а не від заслуг перед партією;
- непрозорий механізм розподілу партійних фінансів;
- залежність партійних лідерів від владних та олігархічно-кланових структур [4, с. 20].

Висновки. Таким чином, процеси модернізації політичної системи визначаються ефективністю демократизації традиційних політичних інститутів. В умовах демократії політичні партії визначають всю систему представництва інтересів, а також справляють визначальний вплив на стабільність функціонування політичної системи.

Внутрішньопартійна структура, яка створюється в більшості політичних партій визначає особливості політичної системи. Наявність або відсутність внутрішньопартійної демократії, ступінь взаємодії центральних та місцевих структур політичної партії яскраво демонструє систему представництва інтересів, яка створюється в суспільстві.

В Україні політичні партії частіше за все відзначаються авторитарним, або навіть тоталітарним, стилем формування партійної структури. Незважаючи на те, що формально основоположні рішення в українських політичних партіях приймаються на партійних конференціях, основна влада належить партійній еліті, яка формується у вигляді політрад та ін. Така модель взаємодії всередині політичних партій та кулуарна (закрита) форма висунення кандидатів від партії на виборах впливає на формування певної форми політичної культури в українському суспільстві, що призводить до недовіри до партійних та політичних структур.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. – М.: Академический проект, 2007. – 544 с.
2. Караваев А. Внутривнутрипартийное голосование (праймериз) как фактор развития демократии в современной России (на примере Алтайского края) / А. Караваев // Власть. – 2012. – № 11. – С. 65-70.
3. Королева М. С. Праймериз: путь к демократии. Российская теория и практика / М.С. Королева // «Трибуна молодого ученого: актуальные проблемы науки глазами молодежи – 2014»: Сборник материалов III Международной студенческой электронной научно-практической конференции 15 июля 2014 г. / отв. ред. А.А. Челтыбашев. – Мурманск: АНО АЦНИЭ, 2014. – С. 152-158.
4. Мануйлов Є.М. Внутрішньопартійна демократія: філософський аналіз / Є.М. Мануйлов, М.В. Толочко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія: зб. наук. праць / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х.: Право, 2013. – № 1 (15). – С. 9-22.
5. Никоненко С.А. Политические партии как институт политической организации гражданского общества / С.А. Никоненко // Вестник Тамбовского университета. Сер. «Гуманитарные науки». – 2011. – Вып. 10 (102). – С. 278-282.
6. Основні процедури внутрішньопартійної демократії. Аналітичний огляд [Електронний ресурс] / Підготовлено С.Г. Конончук, О.А. Ярошем; Український незалежний центр політичних досліджень. – К., 2012. – Режим доступу: http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/party_democracy2012.pdf
7. Павленко І.А. Стратегія внутрішньої демократизації політичних партій в Україні / І.А. Павленко // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2. – С. 175-182.
8. Чижов Д.В. Российские политические партии: между гражданским обществом и государством. / Д.В. Чижов. – М., 2008. – 222 с.
9. Щукина О.С. Основания и принципы легитимности власти в ситуации социального транзита: российский социокультурный аспект / О.С. Щукина // Вестник Бурят. гос. ун-та. Сер. Философия, социология, политология, культурология. – 2009. – Вып. 6. – С. 197-201.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2015

REFERENCES:

1. *Djuverzhe M. Politicheskie partii (Political parties).* - M., 2007. - 544 p.
2. *Karavaev A. Vnutripartijnoe golosovanie (prajmeriz) kak faktor razvitija demokratii v sovremennoj Rossii (na primere Altajskogo kraja) (Intraparty voting (primaries) as a factor in the development of democracy in modern Russia (on the example of the Altai Territory) // Vlast'.* – 2012. – № 11. – p. 65-70.

3. Koroleva M. S. Prajmeriz: put k demokratii. Rossijskaja teorija i praktika (Primaries: the path to democracy. Russian theory and practice)// «Tribuna mladogo uchenogo: aktualnye problemy nauki glazami molodezhi 2014»: Sbornik materialov III Mezhdunarodnoj studencheskoj elektronnoj nauchno-prakticheskoj konferencii 15 ijulja 2014g./ otv. red. A.A. Cheltybashev, - Murmansk: ANO ACNIE , 2014. pp. 152-158.
4. Manujlov, E. M. Vnutrishnopartijna demokratija: filosofskij analiz (Internal party democracy: philosophical analysis)// Visnik Nacionalnogo universitetu «Juridichna akademija Ukraini imeni Jaroslava Mudrogo». Serija: Filosofija, filosofija prava, politologija, sociologija: zb. nauk. pr. / Nac. jurid. akad. Ukraini im. Ja. Mudrogo. - H. : Pravo, 2013. - 2013. №1(15). - pp. 9-22.
5. Nikonenko S. A. Politicheskie partii kak institut politicheskoj organizacii grazhdanskogo obshhestva (Political parties as an institution of political civil society organizations)// Vestnik Tambovskogo universiteta. Serija «Gumanitarnye nauki». - 2011. - vol. 10 (102) – pp. 278-282.
6. Osnovni proceduri vnutrishnopartijnoi demokratii. Analitichnij ogljad (Basic procedures of internal party democracy. Analytical Review)/ Ukrainskij nezalezhnij centr politichnih doslidzhen. – K., 2012. - Access – http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/party_democracy2012.pdf
7. Pavlenko I. A. Strategija vnutrishnoi demokratizacii politichnih partij v Ukraini (Strategy for the internal democratization of political parties in Ukraine) // Strategichni prioriteti. - 2007. – № 2. - pp. 175-182 .
8. Chizhov D. V. Rossijskie politicheskie partii: mezhdru grazhdanskim obshhestvom i gosudarstvom (Russian political parties: between civil society and the state). - M., 2008. - 222 p.
9. Shhukina, O. S. Osnovaniya i principy legitimnosti vlasti v situacii socialnogo tranzita: rossijskij sociokulturnyj aspekt (Foundations and principles of legitimacy in the social situation of transit Russian socio-cultural aspect) // Vestnik Burjat. gos. un-ta. Ser. Filosofija, sociologija, politologija, kulturologija. - 2009. - vol. 6. - pp. 197-201.

Тимченко Михайло Михайлович – аспірант
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 72
E-mail: mihail_timchenko@mail.ru

Тумченко Мухайло Мухайлович - postgraduate
The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university
Address: 72, Gagarin Av., Dnipropetrovsk, 49010, Ukraine
E-mail: mihail_timchenko@mail.ru